

De nye runefund fra Illerup ådal og en nyfundet runeindskrift fra Vimose

Af Marie Stoklund

De seneste runefund fra Illerup ådal kom ligesom de tidligere først for dagen under arbejdet med konserveringen af de store fundmængder. 9. marts 1983 opdagede man en runeindskrift på et skjoldhåndtagsbeslag af sølv og 31. oktober samme år den næste indskrift på et skjoldhåndtagsbeslag af nøjagtig samme type, ligeledes af sølv (fig. 1 og 2).

Runologisk laboratorium på Nationalmuseet blev straks underrettet men fik først nogle måneder senere genstandene til undersøgelse.

Det nye fund fra Vimose blev gjort i Fyns Stiftsmuseum i Odense i begyndelsen af november 1984 under en gennemgang i magasinet med henblik på nykonservering af de dele af det store Vimose fund fra forrige århundrede som ligger i Odense (fig. 3.).

I forvejen kendtes af sikre runefund fra Vimose: en dupsko, en høvl, en kam og et spænde¹. Fra Illerup kendte man i forvejen et skjoldhåndtagsbeslag af bronze, hvis indskrift, *swarta*, blev opdaget i 1977, dertil kom i 1980 to lansespidses med samme indskrift, ᚨ ᚱ | ᚠ ᚨ ᚱ ᚱ ᚱ , men på den ene stemplet ind med runerne i relief, på den anden indristet med fordybede runer, (jf. fig. 4 og 7) og endelig, fra 1981, en smal høvl, beregnet til spydstager, med indskriften, *afi(l)a(iki)*².

Runegenstandene fra Illerup stammer alle fra plads 2, som i følge arkæologerne, Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup, indeholder våben og udrustning fra mere end 200 krigere. Nedlægningen er sket i periode C 1b i den relative kronologi, ud fra møntfund daterer de to arkæologer til ca. 200, (kun ca. 15 år efter den yngste mønt, som er præget af Commodus 187-88 e. Kr.)³. Til samme tid – eller måske nogle få år før

– daterer de også hovedparten af Vimose fundet, det vil bl.a. sige runegenstandene⁴.

Denne samtidighed bekræftes yderligere af det nye fund af runer fra Vimose (fig. 3). Indskriften står på en lansespids, der ganske vist er mere medtaget af korrosion, men som uden nogen tvivl er af samme type med samme ornamentik, som de to runelansespidses fra Illerup (fig. 4 og 7)⁵. Og hvad mere er, skønt runerne på Vimose lansespidsen ikke står så tydeligt som på de to Illerup lansespidses, er der ingen tvivl om at det er den samme indskrift der står på dem alle tre. Runerne har på alle tre lansespidses omtrent samme størrelse, 4,5-7 mm, de står på samme sted, omgivet af samme ornamentik. I alle tre tilfælde har de for så vidt »stempelkarakter«, skønt kun den ene af Illerup indskrifterne er stemplet. Det er også den smukkeste af de tre indskrifter med de mest velformede runer – og de højeste (ca. 7 mm), mens de mest uregelmæssige former findes på Vimose stykket (runerne her ca. 5 mm, indskriften ca. 15 mm lang). Her er runerne i øvrigt også så ødelagt at læsningen, uden kendskab til Illerup lansespidsesne, havde været meget usikker (fig. 3 og 4). Til venstre for indskriften ses på Vimose en stump af en lodret rammestreg som ikke findes på Illerup lansespidsesne, men alle tre indskrifter har haft rammestreges foroven og forneden. Da nogle af ornamentlinjerne overlapper rammen må indskrifterne være samtidige med den omgivende ornamentik.

Indskrifterne stammer da fra fremstillingen af lansespidsesne, og det skal med det samme nævnes at de folk der blev besejret og hvis udrustning endte i Illerup mosen, ifølge Ilkjær og Lønstrup antagelig stammer fra området »nördlich von Schonen bis zum Oslofjord«.⁶

I 1981 læste Erik Moltke og jeg indskriften på lansespidsesne fra Illerup som *ojinga(R)*⁷. Denne læsning vil jeg vende tilbage til efter gennemgangen af de to indskrifter på sølvskjoldhåndtagsbeslagene fra Illerup (fig. 5 og 6).

Både Illerup beslaget 2 og 3⁸ har hørt til pragtskjolde, det først fundne er næsten ubeskadiget (fig. 1) mens det andet er langt mere ødelagt i forbindelse med nedlægningen (fig. 2), det er imidlertid tydeligt at de to beslag har været så ens at de kunne antages at stamme fra samme værksted, men typen er i øvrigt almindelig i perioden⁹. Beslagene består af en grebdel med to fæsteflader, hver med et hul til fastgørelse på bagsiden af skjoldet, hvor de har siddet således at runerne vendte ind mod skjoldbæreren. Den nagle og prydske som har

holdt den ene fæsteflade fast, er bevaret på Illerup beslag 3. Prydskiven har en diameter på 2.9 cm og er smukt dekoreret (fig. 2). På fæstefladerne anes i øvrigt omridset af prydkiverne, også på Illerup beslag 2 (fig. 1), som derfor må have haft en ganske tilsvarende prydske og nagle; den mangler imidlertid, skønt dette beslag er næsten ubeskadiget, bortset fra at den ene fæsteflade har fået et tryk opad så at den yderste del af den danner en stump vinkel i forhold til resten, hvad der gør at de to grupper af runer ser meget forskellige ud på fotografier.

På begge beslagene løber en fin randlinje langs kanten af fæstefladerne i ca. ½ mm afstand. Der hvor fæstefladerne ender i grebdelen løber der en dobbeltlinje over denne. Runerne er anbragt på den ene fæsteflade (den højre på fig. 1 og 2) langs den øverste kant. På Illerup beslag 2 er runerne 5-8 mm høje og der står 6 runer på hver side af det stykke af fæstefladen der har været dækket af nagle og prydske. Den inderste af de 6 runer til højre synes at vige for prydsken (fig. 5). På beslag 3 viger rune 5 og 6 – og måske også 4 – regnet ud fra kanten tydeligt for den prydske og nagle som har holdt fæstefladen fast (fig. 6). Runerne er her 5-7 mm høje.

På begge beslagene står runerne overordentlig tydeligt, der er ikke på noget punkt tvivl om hvad der er indristet, selv om rune 5 på Illerup beslag 3 er beskadiget. Men alligevel rejser læsningen og tolkningen af disse runer en række problemer af vidtrækkende betydning.

Disse nye indskrifter er alle metalindskrifter og dermed ifølge Erik Moltke under stærk mistanke for at være gjort af fuskere idet han på det nærmeste sætter lighedstegn mellem metalsmede og analfabeter¹⁰. Desuagtet har jeg forsøgt at analysere disse indskrifter ud fra den forudsætning at der trods alt er nogen fornuft i dem, om ikke andet må vi i det mindste formode at der har været et forlæg. Det er for let at bortforklare alle ejendommeligheder ved disse indskrifter med at risterne var fuskere i runekunsten.

Læseretningen var fri da disse indskrifter blev til, dvs. at man kunne skrive fra venstre mod højre eller omvendt eller begge dele skiftevis – som man lægger en plovfure. Ser vi på udformningen af tegnene i det ældre runealfabet eller 24tegns-futharken, er de fleste af dem opbygget symmetrisk, de færreste af dem siger noget om læseretning. Afgørende er egentlig kun runerne F f þ þ a r P w B b I og eventuelt h u (som imidlertid også kan have den symmetriske form A), og

disse runer kan tilmed optræde som venderuner, vendt med bistavene mod læseretningen, som fx. ᚠ i Kylveralfabetet. Retningen ligger ikke fast for runer som h, ᚱ og ᚲ, k, < og > (eller ^) ligesom runen n kan have både formen ᚱ og ᚲ, uden at den ene kan karakteriseres som venderune¹¹.

Der er da på Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2 kun én rune som siger noget om læseretningen: nemlig a-runen (se fig. 5). På Illerup beslag 3 angiver ikke mindre end to a-runer og en l-rune (samt u-runen?) læseretningen fra højre mod venstre (fig. 6).

Samtidig bemærker man at der i begge indskrifterne er brugt to runeformer ϕ og ϕ, som vi hidtil har opfattet som varianter (allografer) af samme tegn, nemlig ng-runen, idet man plejer at opstille følgende formvarianter for den: □ ○ ◇ ϕ ϕ.

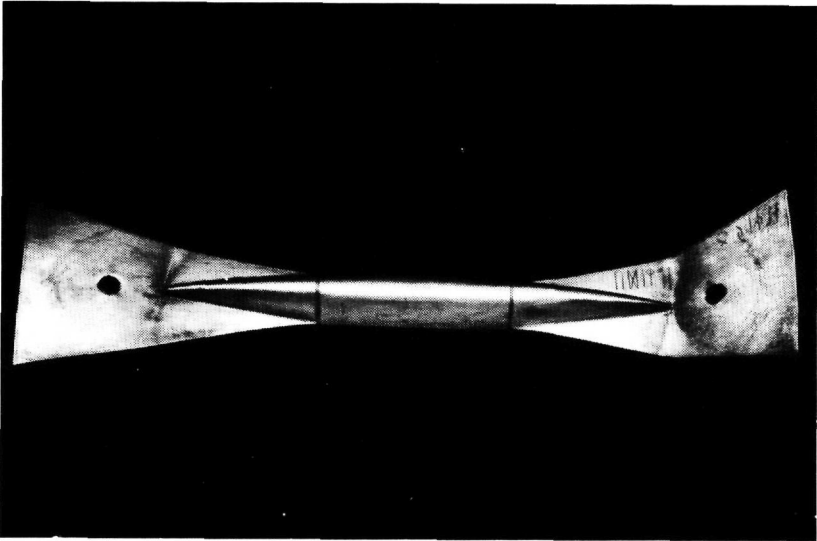
Da både ϕ og ϕ findes i begge de nye indskrifter må de repræsentere to forskellige runer, de kan umuligt begge være varianter af ng-runen. Ydermere falder muligheden for at opfatte ϕ som en binderune, i + ng, da ϕ på Illerup 2 står mellem to i-runer. Alt taler for at hverken ϕ eller ϕ repræsenterer ng (eller ing)¹².

Man kunne overveje om ϕ var en slags t, ↑, eller Υ, R, men da ↑ findes på Illerup 2 og Υ er mindre sandsynlig på grund af placeringen i indlyd, må den mest nærliggende læsning være at opfatte ϕ som en »dobbelt« variant af ᚱ, w, og ϕ tilsvarende som en »dobbelt« p-rune.

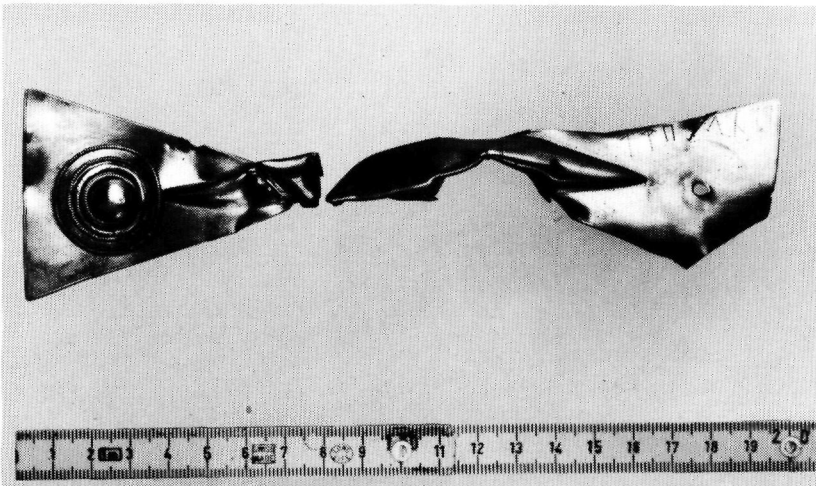
Det distinktive element er det samme: placeringen af bistaven foroven eller midt på hovedstaven. Der er kun sket en fordobling så der kommer symmetriske former ud af det. Derimod mener jeg ikke der er nogen mulighed for forveksling med stavsatte ng-former, da de efter min opfattelse ikke findes i det ældste lag af indskrifter, hvad jeg skal vende tilbage til.

På Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2 læses da uden vanskelighed runerne over grebdelen *tawide* med læseretning fra højre mod venstre, dvs. 3. sg. præt. af verbet **taujan* (gotisk *taujan*). Nøjagtig den samme form findes på den lille æske af taxtræ fra Garbølle i Stenmagle sogn: *hagiradaR* : *tawide*: mens 1. sg. præt. findes i guldhornsindskriften, *ek hlewagastiR* : *holtijaR*: *horna* : *tawido*.

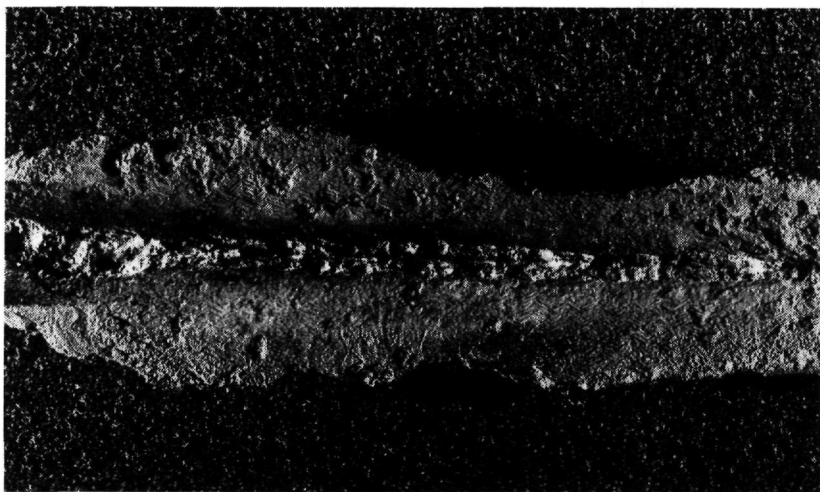
Runerne i *tawide* på skjoldhåndtagsbeslaget er overordentlig smukt og præcist gjort, ved en overfladisk betragtning ser de meget sikrere ud end de yderste 6 runer, som samtidig har en forbløffende lighed med indskrifterne på lansespidsene fra Illerup (og nu også Vimose),

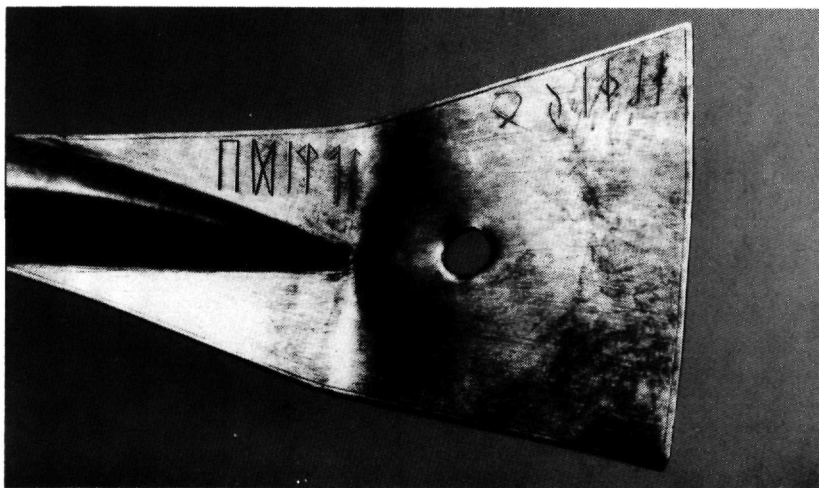
Fig. 1. Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2. Moesgård 1880 TWR fra Illerup ådal, Skanderup sogn, Hjlemslev herred, Skanderborg amt. Længde 18.8 cm, fæstefladens største bredde 5.6 cm. Fot. Lennart Larsen, Nationalmuseet.

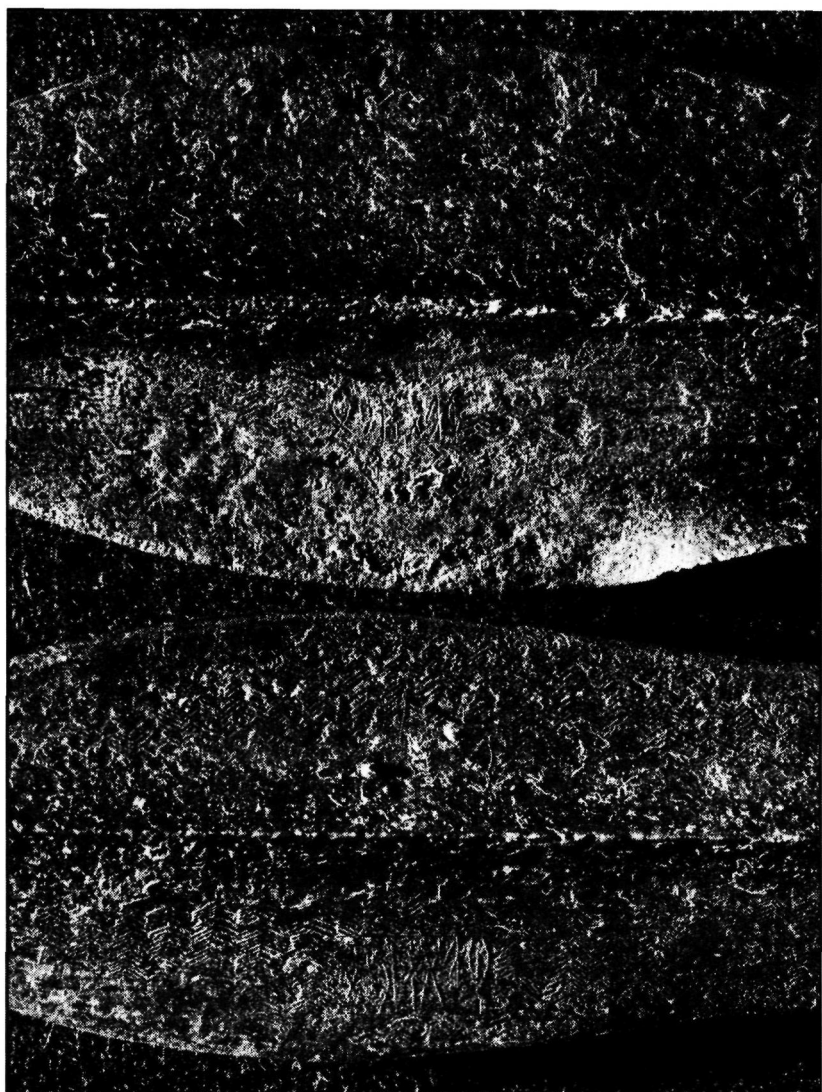
Fig. 2. Illerup skjoldhåndtagsbeslag 3. Moesgård 1880 WVI. Af sølv som Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2. Ca. 19 cm langt, største bredde over fæstefladen 5.5 cm, prydsikven under naglen har en diameter på 2.9 cm. Fot. Lennart Larsen, Nationalmuseet.

Fig. 3. Detalje af Vimose lansespids. Fyns Stiftsmuseum 3201 × 316. Hele lansespidsen måler 26.3 cm × 3.1. Runerne er ca. 0.5 cm høje. Toppene af de to runer længst til højre er næsten forsvundne; de er lidt lysere end omgivelserne, men det ses ikke på fotografiet. Fot. Lennart Larsen, Nationalmuseet.

Fig. 5. Fæstefladen på Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2 med indskriften, niþijo tawide. Den yderste del af fæstefladen er bøjet opad i en stump vinkel; kanten efter den nagle og prydskeive, der har holdt fæstefladen fast, ses tydeligt, og må have svaret til den der er bevaret på beslag 3, se fig. 2. Runerne er 5-8 mm høje. Fot. Lennart Larsen, Nationalmuseet.

Fig. 4. Detalje som viser indskrifter og stregornamentikken på de to lansespidses fra Illerup ådal, øverst den fordybede, indristede indskrift på 1880 INL, som vi har kaldt nr. 2. Nederst de indstemplede runer i relief på 1880 IMZ (nr. 1). Fot. Lennart Larsen, Nationalmuseet.

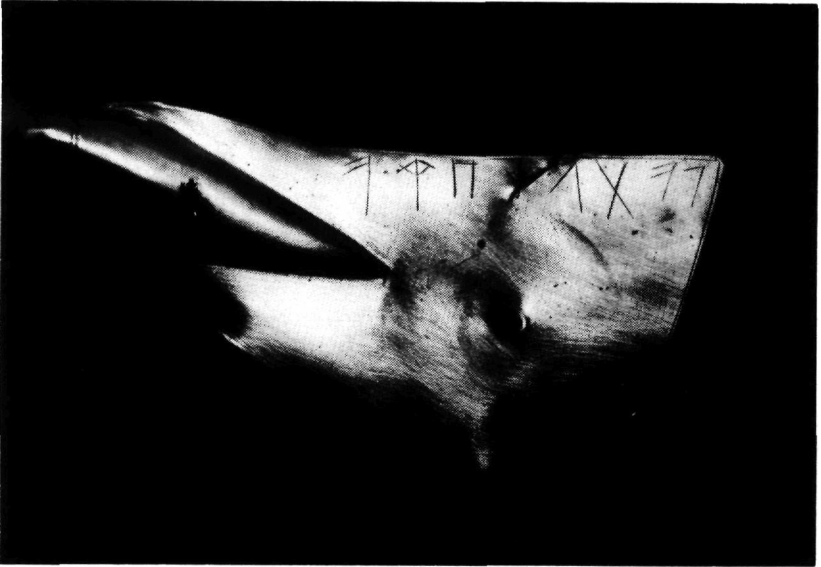

Fig. 6. Den beskadigede fæsteflade fra Illerup skjoldhåndtagsbeslag 3 d indskriften, lagupewa. Runerne 5-7 mm høje. Fot. Lennart Larsen, Nationalmuseet.

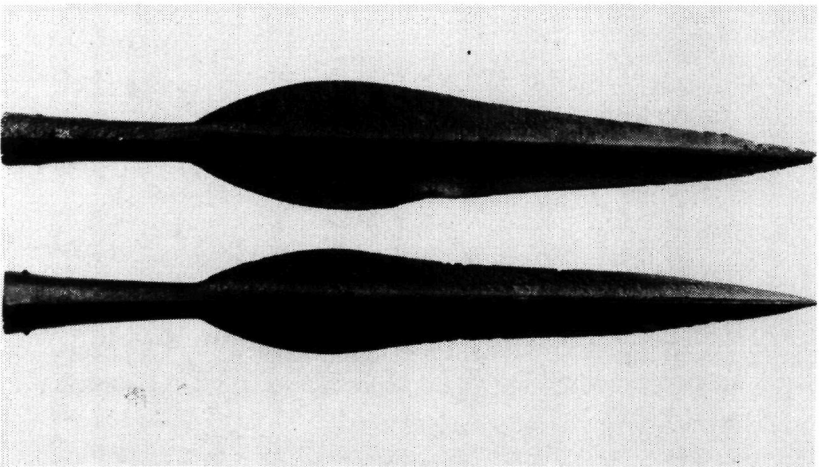

Fig. 7. De to rune-lansespidser fra Illerup ådal. Længde 29,6 cm. De stemplede runer står på den smalleste lansespids på det bredeste sted hvor den måler ca. 4 cm. Spidsen er brækket på nr. 2 (INL). Bredde 4,7 cm. Fot. Lennart Larsen, Nationalmuseet.

som Erik Moltke og jeg læste fra venstre mod højre som *ojingaR*¹³. Læser man derfor nu på samme måde fra venstre mod højre på skjoldhåndtagsbeslaget, fremkommer følgende

⚔ ⚓ | ⚔ | †
o j i þ i n

jf. lanserne

⚔ ⚓ | † × † ⚔
o j i n g a (R)

Det ville imidlertid være meget ejendommeligt med en læseretning, dels fra venstre mod højre, dels fra højre mod venstre, uden linjeskifte. Ingen af de 6 yderste runer på fæstefladen giver nogen holdepunkter for læseretningen, men læsningen stiller os over for nogle sproglige problemer idet *ojipin* må opfattes snarest som en akk. pl, af en ukendt i-stamme, hvilket syntaktisk set forekommer uantageligt.

Disse forhold, en mere indgående undersøgelse af runerne og en sammenligning med Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2, gjorde det sandsynligt at hele indskriften var ristet fra højre mod venstre, og at der skulle læses

† | ⚔ | ⚓ ⚔ † † | ⚔ † (runerne vendt)
n i þ i j o t a w i d e

med *nipijo* som subjekt for verbet i 3. sg. svarende til indskriften på Stenmagle æsken, *hagiradaR tawide*, eller Nøvling fibulaindskriften, *bidawarijaR talgidai*, »Bidawarijaz skar«. En løsning uden syntaktiske problemer, men med den ejendommelighed at subjektet for verbet »gjorde« synes at være et femininum. Vi venter unægtelig et mandsnavn, et maskulinum.

Vender vi os nu foreløbig til indskriften på Illerup skjoldhåndtagsbeslag 3, er læsningen her uden nogen som helst tvivl fra højre mod venstre, som angivet af de to a-runer (†), en 1-rune (†) (samt rune 4, der må læses som u, med en lidt kort bistav). Derved fremkommer en indskrift som er i smuk overensstemmelse med såvel kendte lyd-kombinationer som kendt ordstof

† † × † † † †
l a g u þ e w a (runerne vendt)

der kan sammenstilles med *owlþupewar* på Torsbjerg dupskoen, i reglen tolket som et mandsnavn, *Wulþu-pewaz*, »(guden) Ulls tje-

ner«¹⁴, og *ek hagustald(a)R þewaR godagas* på klippevæggen ved Valsfjord, Sør-Trøndelag i Norge, »Jeg HagustaldaR Godagas tjener-/mand«¹⁵. Vi har formodentlig her at gøre med den ret almindelige indskrifttype, personnavn i nominativ, men savner nominativmærket – z i *þewaz*. Det kan sammenstilles med gotisk *þius*, »tjener« og det er ret almindeligt som efterled i kontinentalgermanske navne, i vn. indgår det i opdigtede navne på *-þér*: *Eggþér*, *Hjalpþér*, *Sigþér* og muligvis i *Angantýr*¹⁶. Det manglende -R kan selvfølgelig forklares med at et forlæg er blevet mangelfuldt kopieret¹⁷. En anden mulighed er at antage en svag sideform, en an-stamme til *þewaz*, idet der især ved navne er eksempler på en omfattende germ. paralleldannelse, fx. n-stammedannelser som andet sammensætningsled og ved forskellige kortformer¹⁸.

Førsteleddet *lagu-* kan sammenstilles med runenavnet **laguz*, oeng. *lagu*, vn. *lōgr*, »vand, sø, farvand, hav« (en u-stamme). Derimod kan det næppe have noget at gøre med n. pl. **lagu*, vn. *lōg*, »lov«, at gøre, da der ikke er eksempler på at flertalsformer indgår i personnavne¹⁹. Skønt **laguz* hidtil ikke har været kendt som forled forekommer det ikke usandsynligt at det skulle kunne indgå i navne, sammensat af substantiv + substantiv, på linje med andre naturudtryk²⁰.

Under alle omstændigheder på *laguþewa* opfattes som et mandnavn. Men hvem er han? Der synes at være følgende muligheder: 1) ejeren, 2) våbensmeden, 3) den rune kyndige, som måske har været mester for et forlæg, 4) giveren (eventuelt hærføreren).

De to skjoldhåndtagsbeslag, der ligner hinanden så meget, har helt forskellige indskrifter – i modsætning til lanserne. Dette er af væsentlig betydning for vor opfattelse af indskrifterne.

På begge de to skjoldhåndtagsbeslag er de specielle runeformer ϕ og ϕ brugt, men på Illerup skjoldhåndtagsbeslag 1 står der β , w, og fx. Torsbjerg dupsko har både β , β og β , w, mens fibulaindskrifterne, der arkæologisk henføres til nogenlunde samme tid, har β , w i følgende tilfælde: Himlingøje rosetfibula, *widuhudaR*, Næsberg rosetfibula, *warafnis(a)*, Gårdlösa bøjlefibula, *ek unwod?* og Nøvling rosetfibula, *bidawarijaR talgidai*, endelig findes w-runen på Vimose høvl og -spænde.

Blandt de arkæologisk daterbare indskrifter før ca. 300-350 findes kun på de to Illerup lansespids og på Vimose lansespidsen en lignende runeform, ϕ , som Erik Moltke og jeg har læst som et misfoster af en R-rune, vel at mærke før skjoldhåndtagenes indskrifter blev kendt.

Det forhold at der på begge de to skjoldhåndtagsbeslag er brugt »dobbelformer«, Ψ og Φ , kunne friste til at antage at indskrifterne stammede fra samme hånd, især hvis vi antager at beslagene stammer fra samme værksted. Men allerede en overfladisk betragtning viser en slående forskel mellem de skødesløst skårne runer på Illerup skjoldhåndtagsbeslag 3, *lagubewa* (fig. 6), i forhold til de smukke, regelmæssige former i *tawide* på 2 (fig. 5). Samtidig er der som nævnt tilsyneladende også forskel mellem *tawide* og den højre runegruppe på skjoldhåndtagsbeslag 2. Er der eventuelt tale om to forskellige indskrifter her? Jørn Lønstrup har foreslået at *tawide* var ristet i værkstedet før beslaget blev sat på plads på skjoldet, beregnet til senere udfyldning med navnet, som da godt kunne have modsat læseretning²¹.

Dette forudsætter at *tawide* ikke betyder »gjorde« men »lod gøre«, jf. diskussionen om guldhornsindskriften, fx. Lis Jacobsens forslag at *Hlewagastiz* »lod gøre«, idet hun mente, at han var for stor en mand til at han egenhændigt skulle have lavet hornet, i modsætning til Erik Moltkes tolkning som en gemen håndværkerindskrift²². Lis Jacobsens tolkning hænger i sidste instans sammen med hendes opfattelse af runerne som en særlig ophøjet skrift, ladet med magi.

Indtil fundet af Stenmagle æsken var det meget omstridt hvordan *tawido* skulle forklares, om det betød »gjorde, lavede«, eventuelt som nævnt, »lod gøre«, eller om det havde en mere speciel betydning, »udsmykkede, reparerede, gjorde færdig«. Efter Stenmagle fundet har der stort set været enighed om at oversætte **taujan*, »gøre, lave«, fordi den simple trææske ikke er dekoreret, ikke repareret, og fordi en betydning »lade gøre« synes at passe så dårligt til den enkle indskrift på så simpel en genstand²³.

Spørgsmålet om hvad man skal lægge i *tawide* på Illerup skjoldhåndtagsbeslaget, om de to runegrupper skal opfattes som to indskrifter, og endelig forholdet til Illerup skjoldhåndtagsbeslag 3, *lagubewa*, fik mig til at koncentrere mig om de vidnesbyrd genstandene selv måtte kunne afgive.

Ved ristningen i det bløde sølv er materialet skubbet op i volde, grater, på begge sider af furen; derved får runerne på adskillige fotografier karakter af at være dobbeltstregede. I mange tilfælde kan man i mikroskop afgøre hvilke stave der er ristet først, fordi graten skubbes til siden når den næste stav kommer til. Ved at analysere de runer som man kunne forvente var ristet på samme måde, Φ og Ψ fx., og ved at se på den måde runerne var begyndt eller afsluttet på, præcisionen i

detaljerne, som bistavens møde med hovedstavene eller andre bista-ve, måtte man kunne få et fingerpeg om rister/ristere.

Det medførte dels indgående undersøgelser i stereomikroskop, dels undersøgelser af siliconeaftryk af runerne i scanning-elektronmikroskop, men da jeg håber andetsteds at kunne redegøre nærmere for disse undersøgelser, skal jeg blot nævne nogle hovedpunkter af resultaterne²⁴.

Runerne på Illerup skjoldhåndtagsbeslag 3 (fig. 6) har en anden profil end Illerup 2 runerne. Indskriften, *lagupewa*, er, som allerede nævnt, ristet efter at beslaget var sat på plads, idet runerne ϕ og Π ikke alene er kortere, men de meget dybe og klodsede »fødder« på dem viser hvordan redskabet (kniven?) har været holdt næsten lodret for at komme til for naglen og prydskiven.

På Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2 (fig. 5) skyldes de lidt uheldige o- og j-former at nagle og prydskive har været i vejen og at risteren har haft problemer med de runde linjer. Alle de øvrige runer er forbløffende præcise, men dog ikke skåret efter lineal, bortset fra o og j viser graterne at redskabet har været holdt i samme vinkel i forhold til underlaget. Runerne Φ og ϕ synes ikke at være fremstillet efter en bestemt arbejdsgang, hovedstaven er naturligvis lavet først, men rækkefølgen af bistavene varierer, både på Illerup 2 og 3. Der er i øvrigt intet der tyder på at risteren først skulle have lavet et β eller β , for så at tilføje bistave symmetrisk²⁵.

Alle runerne på Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2 må være ristet af samme redskab og sandsynligvis af samme hånd, mens et andet redskab og en anden rister har været mester for Illerup 3. I begge tilfælde er der tydelig forskel mellem profilen i runerne og i den fine kantlinje; de er ikke lavet med samme redskab.

Vi har da at gøre med én indskrift på beslag 2, med gennemført læseretning højre-venstre og skrevet efter at beslaget var sat på skjoldet. Vi kan kun læse *nipijo* og må opfatte det som subjekt for verbet *tawide*²⁶.

Dette *nipijo* må opfattes som et proprium, da verberne: skrev, gjorde, skar osv., altid har et personnavn som subjekt, hvis de står i 3. sg., derimod findes typen med appellativ, *ek erilaz ...*, »jeg erilen ...«, med pronomen og verbum i 1. sg.

Man plejer at opfatte ord på -ō, -ijō som hunkøn grammatisk, og da der i de germanske sprog normalt er overensstemmelse mellem genus og sexus i personnavne, kunne det tale for at *Nipijō* var en kvinde. Det

er overraskende, man venter et mandnavn, fordi de store mosefund kun rent undtagelsesvis indeholder kvindesager²⁷.

Det forekommer usandsynligt at vi skulle have en kvindelig våbensmed, så kunne man måske snarere tænke sig en kvindelig »Runenmeisterin«²⁸. Altså »Nipijō gjorde (runerne)«, men spørgsmålet er om *taujan overhovedet kan forbindes med runer som objekt? På samme måde som det ser ud til at være overordentlig sjældent at det verbum som afløser *taujan, nemlig *gørwa* »gøre«, forbindes med objektet runer²⁹.

Den læsning af Stenmagle indskriften som *hagiradaR i tawide*, som Wolfgang Krause foreslog, hvorefter runerne er det underforståede objekt for *tawide*, er afvist af Anders Bæksted, Erik Moltke og Karl Martin Nielsen³⁰. Jeg har selv ved en undersøgelse i stereomikroskop konstateret at den formodede i-rune består af gentagne skilletegnsstik, som ganske vist er groet næsten sammen, i modsætning til den mere sammenhængende stregkarakter i runerne.

At opfatte æsken – og på samme måde beslagnet fra Illerup – måske hele skjoldet – som objekt for *tawide* forekommer også at være i bedre overensstemmelse med den betydning af verbet, *taujan, som Karl Martin Nielsen nåede frem til i sin analyse³¹.

»Nipijo gjorde« må opfattes som en simpel håndværkersignatur, og vi må da opfatte *Nipijō* som et mandnavn, trods *ō*-formen. Nu findes der i forvejen en række *-o*-navne i 24-tegnsindskrifterne. Man har hovedsagelig tolket disse navne som kvindenavne eller eventuelt som mandnavne af vestgermansk proveniens eller som tilnavne med fem. genus, men brugt som mandnavne³². Svarende hertil findes i senere nordisk en navnegruppe på *-a*, af typen vn. *Gnúpa*, *Sturla*, *Krúsa*, *Erra*. Senest har Ottar Grønvik foreslået at denne gruppe navne kunne indeholde relikter af svage maskuliner på *-ō*, bevaret i »isolerte (ikke lenger analyserte) navn og spesielle navnetyper«³³.

Med germ. *-ōn* dannes fem. sideformer til mask. ord som gotisk *nipjō* til *nipjis*, »fætter«, jf. vn. *niðr*, – got *swaithrō* til *swairha*, »svigermoder – svigerfader«, men *-ōn* kan også fungere som samhørigheds-suffiks og ved hypokoristiske dannelser af kortnavne, også af toledede navne³⁴. Derfor er tolkningen af *nipijo* som »kusine, niece«, brugt som mandnavn, måske ikke den eneste mulighed.

Efter kort stamstavelse skrives både *-j-* og *-ij-* i indskrifterne med det ældre runealfabet, efter lang kun *-ij-*³⁵. Vokalen foran *-ijō* kan da være både kort (som ved sammenstillingen med *nipjō*) eller lang. En

tilknytning til *Níð*- i navne som vn. *Níðgestr*, *Níðuðr*, *Níðottr* eller kvindenavnet *Níðbjörg* var måske mulig. Førsteleddet her er vel »nid«, vn. *níð*, da det for en stor del drejer sig om fingerede, mytologiske navne, dværgenavne (sværdnavne), men en sammenhæng med det oldhøjtyske navneled *nītha-* var måske også mulig. Förstemann oversætter som »invidia, wol im sinne von kriegerischem eifer« og anfører bl.a. *Nitigis* som Assar Janzén sammenstiller med *Nidgestr*³⁶. Det ville i så fald stemme ganske godt med de mange sammensatte navne med ord for strid, kamp³⁷.

Mens *nīþijo tawide* er en håndværkersignatur, opfatter jeg indskriften på Illerup 3 som snarest et ejernavn, men muligheden for at også det er en mestersignatur eller en giverindskrift kan ikke afvises.

Skønt fælles om de dobbelte þ- og w-former kan de to indskrifter ikke være ristet af den samme mand, men de kan meget vel have haft forlæg fra samme hånd.

Indskrifterne på de to Illerup lanser og den nyfundne Vimose lanse er af en helt anden art. Det forhold, at den ene er stemplet, de to ristet, og at de trods denne forskel i fremstillingsmetode er næsten identiske, taler for at vi her har en art »fabrikationsmærke«; men lansespidserne har en runeform der minder meget om dobbeltformerne på de to beslag. Efter de nye Illerup fund må tolkningen af φ efter min mening tages op til ny vurdering idet en læsning som w (eller þ) trænger sig på.

Læseretningen på lansespidserne skulle efter a-runen at dømme være fra højre mod venstre. Når Erik Moltke og jeg i første omgang valgte at læse modsat og – med henvisning til Kylver alfabetet – at opfatte a som venderune, hang det sammen med at vi opfattede φ som en forvansket R-rune, der som bekendt ikke optræder i forlyd og som i udlyd gav en smuk nom.sg.mask. endelse i et mandsnavn, *Ojingaz*³⁸. Endvidere affærdigede vi læsningen, *?agnijo* som usandsynlig på grund af hunkønsendelsen, og endelig fulgte vi med læsningen fra venstre mod højre den skriftretning fra dølle mod od, som Marstrand, og efter ham Krause og Düwel, har ment at kunne påvise som det normale for disse lansespidsers indskrifter³⁹.

Til dette sidste argument er der imidlertid at sige at materialet statistisk set er så tyndt at det dårligt kan bære. Af de ialt 8 gamle lanse(spyd-)indskrifter, der nu kendes, er det kun Øvre Stabu, *rauni-jaR*, Dahmsdorf, *ranja*, og Kowel, *tilarids*, der er tolket med nogenlunde sandsynlighed, henholdsvis »prøveren (Erprober)«, »Anren-

ner«, event. »Durchbohrer« og »Zielreiter« (»tüchtiger Reiter« eller »Hinreiter«), dvs. som magisk-poetiske våbennavne. På Mos lansebladet har man – netop for at følge denne regel – læst *gaois* mod a-runen, i stedet for *sioag*, skønt denne læsning er meget tvivlsom. Rozwadów, ... (*k*)rlus (højreløbende) kan ikke tolkes⁴⁰. At ville fastholde læsningen fra dølle mod spids på Illerup og Vimose lanserne på dette grundlag bygger på for spinkelt materiale⁴¹.

Da vi tilmed efter fundet af skjoldhåndtagsbeslagene, må acceptere et mandsnavn på *-ijo*, taler det for at læse (*w*)agnijo på lansespidserne⁴². Denne læsning sandsynliggøres af brugen af $\varphi = w$ (og $\phi = \beta$) på de to skjoldhåndtagsbeslag, selv om man må fastholde at læsningen *ojingaR* stadig er mulig (især hvis man forudsætter at smeden er anal-fabet).

Læsningen *Wagnijo* kunne tolkes som en afledning til den ieur. rod **uegh-*, »røre, sætte i bevægelse« og aflydsformen **uogh-*, som findes i vogn, vn. *vagn*, – germ. *wagna, og formentlig også i navnet, Vagn⁴³.

Klaus Düwel opfatter *Ojingaz* som våbennavn⁴⁴, efter min opfattelse må der, som allerede nævnt, på de tre lansespidses stå noget vi må opfatte som våbensmedens »garantimærke«, sandsynligvis hans navn. De tre indskrifters stempelkarakter gør en tolkning som fabrikmærke sandsynlig, skønt det er ejendommeligt at der foreligger to indristede indskrifter og én indstempet, da det dog var mest nærliggende at stemplet var fremstillet til masseproduktion. Man må øjensynlig forestille sig en stor produktion af (*W*)agnijo-lanser, hvoraf to ender i Illerup ådal, én i Vimose. Altså kan der ikke være tale om et individuelt magisk-poetisk våbennavn, hvorimod ligheden med de stemplede mesterformler eller blot mesternavne på romersværdene er iøjnefaldende, de latinske bogstaver er blot erstattet med runer⁴⁵. Noget senere erstattes på samme måde i brakteatindskrifterne forbil-ledernes latinske bogstaver med runer.

Ud fra sammenstillingen med de latinske mesternavne må vi opfatte (*W*)agnijo som et mandsnavn, svarende til *Nipijo* på det ene skjoldhåndtagsbeslag.

Dermed er rækken af navne på *-o* i de ældre runeindskrifter forøget med ikke mindre end to som vi må tolke som mandsnavne, mens man som nævnt hidtil hovedsagelig har opfattet dem som kvindenavne. Imidlertid har man diskuteret muligheden for at nogle af dem kunne være syd- eller vestgermanske mandsnavne⁴⁶. Rent geografisk kan nedlægningen på plads 2 i Illerup ådal ikke være vestgermansk, tvært-

imod mener Ilkjær og Lønstrup som nævnt at den skulle stamme fra området nord for Skåne og over mod Oslofjorden⁴⁷. Kun Torsbjerg fundet skyldes muligvis vestgermanere, folk fra området mellem Elben og Rhinen, og det gælder tilmed ikke for indskriften på skjoldbullen, da den først synes at have fået sin runeindskrift efter ødelæggelsen, dvs. i Angel ved nedlæggelsen⁴⁸.

Noget andet er at det er omstridt hvornår det fællesgermanske sprog spalttes op, hvordan grænserne ligger, og om de ældste runeindskrifter sprog skal karakteriseres som nord- eller nordvestgermansk⁴⁹. Forekomsten af disse nye mandsnavne på -o i skandinaviske indskrifter kan måske være af interesse i den forbindelse.

Man kunne fristes til at tage rækken af øvrige -o.navne op; hvor mange af dem er med sikkerhed kvindenavne? I de tilfælde hvor genstanden – eller stenen – kan knyttes til en kvindegrav som Stenstad stenen og Himlingøje bøjlefibula, er der vel ingen tvivl; og dog diskuterer såvel Krause 1966 som Danmarks runeindskrifter om *Hariso* eventuelt er et mandsnavn, dvs. fx. guldsmeden, den runekyndige eller giveren. Også *Lebro* på Strårup ringen er omstridt. Her kan der ikke ud fra fundomstændighederne siges noget om hvorvidt den har tilhørt en mand eller en kvinde⁵⁰.

De nye runefund fra Illerup har to e-runer med vandret forbindelsesstreg, Π . som vi også finder på Strårup ringen. Efter mine undersøgelser har også Vimose træhøvlen denne e-form, ligesom den er brugt på Stenmagle taxæskan. Det ældste lag af indskrifter synes da gennemgående at have haft denne e-form (jf. Torsbjerg dupsko og Gårdlösa fibula) skønt Moltke anser den for at være uoprindelig. Der er imidlertid intet i vejen for at også Stenmagle og Strårup indskrifterne hører til blandt de tidlige indskrifter⁵¹.

Efter fundet af Vimose lansespidsen, som må være »fabrikeret« samme sted som Illerup lansebladene, kan der ikke herske nogen tvivl om rigtigheden af Ilkjærs og Lønstrups sammenstilling af Illerup og Vimose fundene. Tør man gætte på at Vimose runegenstandene stammer fra de samme (vestsvenske) folk? – En nær forbindelse har der i hvert fald været.

Vimose spændet (og høvlen) har $\mathfrak{p} = w$, men det har Illerup broncebeslag også. Imidlertid findes der på Vimose skedebeslag en indskrift, som i følge Marstrandens læsning, *awings*, har såvel w som ϕ . Denne læsning er afvist af Erik Moltke, og jeg må – efter de undersøgelser i mikroskop jeg har haft lejlighed til at gøre – under alle om-

stændigheder afvise den. Her er blot tale om runelignende karakterer⁵².

Men denne formodede ng-rune på Vimose skedebeslag har sammen med en lige så usikker ng-rune på en spindesten af ler af Letçani i Rumænien (4. årh. e. Kr.) været et af hovedargumenterne for at der allerede tidligt skulle findes varianter af ng-runen med hovedstav, så at en udvikling fra en lille firkant (eller cirkel) til en stavsat form måtte afvises⁵³.

I de ældste af indskrifterne (før ca. 300) kan der ikke påvises nogen stavsat ng-variant, men tilsyneladende »dobbelte« varianter til Þ , w, og þ , þ, kantede former på de to beslag af sølv og en rundet form med et noget større hoved på lansespidsene, svarende til de runde j- og o-former. Som allerede nævnt må også binderune-muligheden falde væk.

Vender vi os nu mod de senere indskrifter hvor ng-runen forekommer, kan vi konstatere at Aquincum fibulaindskriften (o. 530) dels har en ufuldstændig futhark med þ og toppen af Þ , dels en linje som Krause 1966 læser *jlain:kngia*, idet han tolker ϕ som (i)ng-rune og læser *kingia*, »spænde« men det er meget tvivlsomt om det er andet end kradserier⁵⁴.

Da heller ikke Szabadbattýan spændets indskrift kan anses for et sikkert vidnesbyrd om ng (begyndelsen af 5. årh.)⁵⁵ og Køng broncestatuette for så vidt lige så godt læses ...*wo* eller ...*þo*, bør de også lades ude af betragtning.

Slemminge skindskraber, der som Køng ikke kan dateres arkæologisk, har ensidigt w i begyndelsen af indskriften, og det taler for rigtigheden af læsningen *witrng*, men det er værd at lægge mærke til at den sidste rune nok har en stavsat form, men det rudestillede kvadrat er ikke gennemstreget. Moltke antyder muligheden af en misforstået o-rune, *witro*⁵⁶.

Tanem stenen har en lille højtsiddende gennemstreget kvadrat, men indskriften må siges at være overordentlig usikkert tolket⁵⁷.

Derimod er de stavløse ng-former i futharkerne fra Kylver og Vadstena og endelig i Opedal indskriften sikre⁵⁸. Den stavsatte ng-rune i Grumpan brakteatens futhark, som dog er behæftet med en vis tvivl, er for mig at se det mest sikre belæg på at det overhovedet er muligt at læse ϕ som ng.

Fra et lille gravfund af omtrent samme alder som de dele af Illerup og Vimose fundene vi har beskæftiget os med, stammer den lille Frøy-

hov figur. Man er nogenlunde enige om at figuren er importeret, men nogle har opfattet de fire tegn på den som en sekundær runeindskrift. Skønt dette er afvist – sidst af Moltke og Westergaard – har Niels Åge Nielsen i forbindelse med Illerup skjoldhåndtagsbeslagene foreslået at læse *wada*, dvs. *wanda*⁵⁹. Imidlertid er der for mig at se en væsentlig forskel mellem Frøyhovs 𐀓 og Illerups 𐀓 , 𐀔 , som gør det meget tvivlsomt at læse *w* her. Jeg tror ikke Frøhov indskriften er skrevet med runer.

Man kunne måske overveje om de dobbelte former i det hele taget har haft en videre udbredelse, om former som vestgermansk 𐀆 og 𐀇 , h og R , over for 𐀈 og 𐀉 , kan sammenstilles med dem? Jf. også Breza futharkens *p*-variant, 𐀐 ⁶⁰. Teoretisk kunne de dobbeltformer, der findes i de langt yngre frisiske indskrifter, som Klaus Düwel har gjort mig opmærksom på, og som man hidtil har opfattet som rent dekorative, have sammenhæng med de dobbeltformer der synes at forekomme i Illerup indskrifterne⁶¹.

Svaret på dette spørgsmål og de alfabethistoriske konsekvenser i sammenhæng hermed, afhænger af hvordan vi skal vurdere disse former i Illerup og Vimose materialet. De kan teoretisk stamme fra forlæg fra én person, men de kan også tænkes at have haft en videre udbredelse. Endelig kan man bortforklare såvel 𐀓 og 𐀔 på de to skjoldhåndtagsbeslag som 𐀕 på lanserne med at de blot skyldes metalsmedenes fuskeri med runer de ikke kendte, men det forekommer trods alt ikke helt sandsynligt, især da vi har ikke mindre end tre, næsten identiske versioner af samme indskrift på de tre lansespidses.

Noter

1. DaRun sp. 243-256, Krause 1966 s. 56-64. Skedebeslaget opfattes ikke som runer i DaRun eller af Moltke 1976 s. 116, jf. Moltke 1983 s. 59. Læsningen *awings* (Marstrander 1952 s. 60-63, Krause 1966 s. 59. m. fl.) stemmer ikke med de bevarede spor. En dupsko fra Vimose, (Fyns Stiftsmuseum 3201x237) som Erik Moltke og jeg undersøgte i 1979 havde også kun runelignende karakterer.
2. Oversigt m. henvisn.: Ilkjær og Lønstrup 1981 s. 49-65, Moltke og Stoklund 1981 s. 67-79. Jf. Düwel 1981 s. 138 f. Læsningen af de sidste runer på høvlen som *iki* må betegnes som usikker (her angivet med parentes).
3. Ilkjær og Lønstrup 1981 s. 55, – 1983 s. 113.
4. Ilkjær og Lønstrup 1981 s. 55, Ilkjær, Et bundt våben fra Vimose. Kuml 1975 s. 143-49.

5. Vimose lansespids. Fyns stiftsmuseum 3201x416, af Vennolum type, jf. Ilkjær, Et bundt våben fra Vimose. Kuml 1975 s. 117-162.
6. Ilkjær og Lønstrup 1983 s. 116.
7. Moltke og Stoklund 1981 s. 69-71.
8. Det først fundne skjoldhåndtagsbeslag af bronze (Moesgård 1880 EBH) har i Runologisk laboratorium betegnelsen Illerup 1, mens det først fundne beslag af sølv (1880 TWR) har fået betegnelsen Illerup skjoldhåndtagsbeslag 2, og det seneste fund (*lagubewa*, 1880 WVI) hedder Illerup skjoldhåndtagsbeslag 3.
9. Jahn type 9. Sml. et meget lignende beslag af bronze i Torsbjerg fundet, gengivet på Pl. 8 fig. 9 i Engelhardt, Thorsbjerg Mosefund (1863). Vedr. placeringen af beslaget, se tegning, Ilkjær og Lønstrup 1981 s. 50.
10. »Enhver våbenindskrift, enhver metalindskrift må på forhånd være under den stærkeste mistanke, fordi disse smede (utvivlsomt alle) var analfabeter.« Moltke 1983 s. 56.
11. Jf. fx. Ludv. A. Wimmer, Die Runenschrift (1887) s. 106 note 1, Krause 1966 s. 3, Düwel 1983 s. 8.
12. Vedr. ng-runen se senest Westergaard 1981 s. 136-188 m. henvisn., Grønvik 1981 s. 27-29, 194. Opfattelsen som binderune, fx. Antonsen, The Inscription on the Whetstone from Strøm. Visible Language IX (1975) s. 130.
13. Moltke og Stoklund 1981 s. 68-71. Erik Moltke fastholder denne læsning i den engelske udgave af Runerne i Danmark, som er i trykken.
14. Krause 1966 s. 53-55, Antonsen 1975 s. 29 f., Moltke 1976 s. 80, Hald 1971 s. 29 f.
15. Krause 1966 s. 123-125, Antonsen 1975 s. 46 f., Gerd Høst, Runer (1976) s. 30-32.
16. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik I² (1950) s. 102, Danmarks gamle Personnavne I (1936-40) so. 44, II (1941-48) sp. 1706, Assar Janzén i Nordisk Kultur VII (1947) s. 117 f.
17. Jf. note 10. Moltke 1976 s. 98-100.
18. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik III (1935) s. 191-193, Horst Callies und Klaus Düwel, Zur Datierung der Harigast-Inschrift. Festschrift für Otto Höfler zum 65. Geburtstag I (1968) s. 65-67, især note 28.
19. Mundtlig oplysning fra G. Albøge, Institut for Navneforskning.
20. Se eksempler: Harry Andersen, Guldhornsindskriften. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1961 (1963) s. 102, genoptrykt i Runologica (1971) s. 121.
21. Foredrag i Oldskriftselskabet 21. febr. 1984.
22. DaRun sp. 36 f., Lis Jacobsen, Guldhornsindskriften. Aarbøger 1940, s. 63-69. Moltke, Guldhornsgåder – de rigtige og de selvskabte. Aarbøger 1972 s. 140-145.
23. Anders Bæksted, The Stenmagle Rune Box and the Golden Horn Inscription. Acta Archaeologica XVIII (1947) s. 205-217, Moltke 1976 s. 73 f.
24. Til formålet har jeg arbejdet sammen med konserveringstekniker Peter Henriksen, konservatorassistent Birthe Gottlieb og fotograf John Lee fra

- Konservierungsanstalten for jordfund. Endelig har laborant Jørgen Fuglsang Nielsen, Institut for historisk geologi og palæontologi ydet bistand til undersøgelser i scanning-elektronmikroskop.
25. I þ-runen på Illerupbeslag 2 er fx. de to parallelle bistave foroven til venstre og fornedet til højre for hovedstaven ristet først. Den nederste bistav til højre krydser over både hovedstav og øverste venstre og nederste højre bistav.
  26. Således har også Niels Åge Nielsen foreslået at læse indskriften, idet han oversætter »Broder/søsterdatter gjorde (beslaget)« og sammenstiller med gotisk *nibjō*, »kvindelig slægting, eventuelt niece« (Fra runesprog til nudansk (1984) s. 4). Niels Åge Nielsen kommer ikke nærmere ind på hvordan han opfatter dette broder/søsterdatter – antagelig som et appellativ.
  27. DaRun sp. 248. Vimose spændet har ikke tilhørt en kvinde; man har ment at det stammede fra hesteudrustning (Ilkjær og Lønstrup. Skalk 1979, 4. s. 14 f., – Kuml 1981 s. 56) men mener nu at det kan stamme fra et bandoler.
  28. François-Xavier Dillmann, Le maitre-des-runes. Michigan Germanic Studies 7 (1981) s. 27 f., 32.
  29. Karl Martin Nielsen, Guldhornsindskriften. I. Tawido. Aarbøger 1940 s. 62, genoptrykt i Jelling-studier (1977) s. 78. Else Ebel nævner kun tre eksempler med *gera* + *rúnar* og et usikkert med *stafr*. (Die Terminologie der Runentechnik (1963) s. 148, jf. 55 f. Sml. også Marstrander 1952 s. 83 og det resultat Karl Martin Nielsen når til i sin analyse af Guldhornet sammenholdt med de gotiske (overførte) eksempler: »objektet betegner resultatet, det frembragte ('produktet')« o. c. s. 60, Jelling-studier s. 76.
  30. Krause 1966 s. 29 f. Derfra hos Düwel 1968 og 1983 s. 18. Jf. Krause 1971 s. 148 og Helene M. Riley, Einige Bemerkungen zur Interpretation der Runeneinschrift auf dem Eibenholzkästchen von Garbølle. Acta Philologica Scandinavica 30 (1972) s. 17-20, Diskussion s. 21 med Karl Martin Nielsens afvisning, der refererer til Bæksted. Sml. Moltke 1976 s. 115 note 7.
  31. Jf. note 29 og oversættelserne af indskriften af Guldhornsindskriften, Antonsen 1975, Musset, Introduction á la Runologie (1965) s. 353. Sml. endvidere Harry Andersen, Guldhornsindskriften. Aarbøger 1961 s. 92 f., 118, genoptrykt i Runologica (1971) s. 111 f., 136 m. henv.
  32. Som eksempel kan tages tolkningerne af *hariso* (Himlingøje bøjlefibula) og *leþro* (Strårup ring) RunDa sp. 662, 582 og 758 Anm. 2 m. henv., Marstrander 1952 s. 59, 72-74, Krause 1966 s. 31 og 96, – 1971 s. 149, 165 f., Hald 1971 s. 54 f., 56, Klaus Düwel – Helmut Roth, Die Runenfibeln von Donzdorf. Frühmittelalterliche Studien 11 (1977) s. 412 f., Grønvik 1981 s. 207.
Ejendommeligt er for så vidt forekomsten af *svarta* på Illerup skjoldhåndtagsbeslag (og *laguþewa* (?)) på beslag 2 over for *nibjō*; jf. Grønvik 1981 s. 65-67.
  33. Grønvik 1981 s. 207.
  34. Brøndum-Nielsen, Gammeldansk Grammatik III (1935) 192 f., 224 f., 228 f.

35. Krause 1971 s. 94 f., Antonsen 1975 s. 17.
36. Förstemann, Althochdeutsches namenbuch I. Personennamen 2 (1900) sp. 1157-60. Jf. Henning Kaufmann, Ergänzungsband zu Ernst Förstemann: Personennamen (1968) s. 266 f. Assar Janzén i Nordisk Kultur VII (1947) s. 175 note 436.
37. Fx. vn. *Bōð-*, *Gunn-*, *Hildir-* o. lg. Sml. oversigten hos Janzén i Nordisk Kultur VII (1947).
38. Moltke og Stoklund 1981 s. 68-71.
39. Düwel 1981 s. 145 m. henv. Krause 1966 s. 80.
40. Oversigt hos Düwel 1981 s. 141-49 m. henv. Vedr. Kowel indskriften se Westergaard 1981 s. 189-294, sml. anmeldelser, Moltke 1983 s. 55-60, Finn-Henrik Aag. Maal og Minne 1982 s. 209-214.
41. Jf. note 13. Düwel 1983 oversætter *ojinga(R)* som »der Schrecker« og foretrækker en tolkning som magisk-poetisk våbennavn. Kai-Erik Westergaard har foreslået *ojingaz* < *aujingaz af enten **a(q)wjō* eller *auja* + ing-suffiks, »øyboer« eller »verner«. Arbeitsberichte des Germanistischen Instituts der Universität Oslo 2 (1984) s. 5-17. Jeg skylder Harry Andersen tak for denne henvisning.
42. »Hovedet« på (w) er rundet og når til midt på hovedstaven. Samme læsning er Niels Åge Nielsen nået til. Jyllandsposten 23. sept. 1983, Fra runer til nudansk (1984) s. 4.
43. Jf. fx. Julius Pokorny, Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch I (1959) 1118-20, Elof Hellquist, Svensk etymologisk ordbok (1939): *vagn* s. 1296, jf. *våg* s. 1382, *våga* s. 1383, Alexander Jóhannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch (1956) s. 125-28. Danmarks gamle Personnavne II sp. 1540 f. Niels Åge Nielsen (jf. note 42) foreslår »en feminin afledning til det maskuline urnordiske ord *wagnaR »vogn, den kørende eller farende«. (...) et passende navn til en lansespids«.
44. Jf. note 41.
45. Jf. Düwel 1981 s. 135 m. henv. til skjoldbulerne i Torsbjerg med latinske bogstaver contra runer, jf. Engelhardt 1963, pl. 8. Jf. Joachim Werner cit. i note 48: »Dass römischer und germanischer Brauch von Inschriften in diesem Milieu zusammenhängen und dass die Germanen hier nur eine römische Sitte übernommen haben, dürfte einleuchten. Aber es ist bezeichnend, dass man hier nicht etwa die lateinische Kapitalschrift mit übernahm, sondern sich der einheimischen Runen bediente«. – Das Aufkommen von Bild und Schrift in Nordeuropa. Bayrische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte, (1966) s. 33. Vedr. stempelmærker på sværdene i Illerup ådal se Ilkjær og Lønstrup, Nye udgravninger i Illerup ådal. Kuml 1975 s. 106 f., – 1983 s. 107f.
46. Jf. note 32.
47. Ilkjær og Lønstrup 1983 s. 116.
48. Ilkjær og Lønstrup 1981 s. 56.
49. Blandt de seneste bidrag til denne debat om afgrænsning kan nævnes Karl Martin Nielsen, The Position of the Proto-Scandinavian in the Germanic Language Group. Acta Philologica Scandinavica 30 (1975) s. 1-16, genop-

- trykt i Jelling-studier (1977) s. 48-63. Hans Frede Nielsen, *De germanske sprog* (1979) og Grønvik 1981 s. 33-69.
50. Jf. note 32. Jf. overvejelserne om *alugod* (Anders Bæksted, *Værløse Runefibula*. Aarbøger 1945 s. 86-91). Man kunne måske inddrage formen *talijo* på Vimose høvl i disse overvejelser. Den synes ganske vist at skulle tolkes som »høvl« (Krause 1966 (efter von Friesen) s. 62 f. Moltke 1976 s. 75). Men der er langt fra enighed om denne tolkning. Marstrander 1952 har et verbum, »jeg tæller« (s. 44-59) mens Antonsen oversætter »re-counting« (Antonsen 1975 s. 33).
  51. Moltke synes at være ret alene om at anse Π for nydannet (Moltke 1976 s. 26, 85).
  52. Jf. note 1. Læsningen *awings* findes fx hos Antonsen 1975, s. 73. Jf. Elisabeth Svärdström i *Sveriges Runinskrifter V. Västergötland I* (1970) s. XXI og Westergaard 1981, s. 147 f., 155.
  53. Krause går ud fra »Ausfallen des Kopfteils« på ng-runen (Krause 1969 s. 156, 153-161). Jf. i øvrigt note 12 samt Moltke 1983 s. 59. Mærkeligt nok tager hverken Westergaard eller Moltke hensyn til Elisabeth Svärdströms gennemgang af ng-runen eller hendes behandling af Grumpan brakteaten. *Sveriges Runinskrifter V. Västergötland I* (1970) s. XIX-XXIII og 373-379.
  54. Krause, *Die Inschrift der Runenspanne von Aquincum* og *Noch einmal zu der Runeninschrift von Aquincum*. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1962 s. 439-444 og 1964 s. 357 f.
  55. Krause 1966 s. 167 f.
  56. Moltke 1976 s. 78.
  57. Krause 1966 s. 196-98.
  58. Det er derimod usikkert hvordan Årstad stenen skal læses.
  59. Oversigt hos Westergaard 1981 s. 127-29 med tilslutning til Moltke 1976 s. 102. Niels Åge Nielsen, *Fra runesprog til nudansk* (1984) s. 7.
  60. Jf. Bengt Odenstedt, *The Inscription on the Undley Bracteate and the Beginnings of English Runic Writing*. *Umeå Papers in English* No 5 (1983) s. 17.
  61. Klaus Düwel und Wolf-Dieter Tempel, *Knochenkämme mit Runeninschriften aus Friesland*. *Palaeohistoria* Vol XIV 1968, s. 363 f., 384. Oostum har former som $\mathfrak{N}$ og $\mathfrak{B}$, men stammer så sent som fra tiden fra slutn. af 8. til slutn. af 9. årh. (s. 362).

Litteratur

- Antonsen, Elmer 1975. *A Concise Grammar of the Older Runic Inscriptions. DaRun. Danmarks Runeindskrifter I-II* (1941-42) ved Lis Jacobsen og Erik Moltke.
- Düwel, Klaus 1968. *Runenkunde*.

- Düwel, Klaus 1981. *Runeninschriften auf Waffen. Arbeiten zur Frühmittelalterforschung. Schriftenreihe des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster. 1. Wörter und Sachen im Lichte der Bezeichnungsforschung* (1981) s. 128-167.
- Düwel, Klaus 1983. *Runenkunde*².
- Engelhardt, Conrad 1863. *Thorsbjerg Mosefund*.
- Grønvik, Ottar 1981. *Runene på Tunesteinen*.
- Hald, Kristian 1971. *Personnavne i Danmark. Oldtiden*.
- Ilkjær, Jørgen og Lønstrup, Jørn 1981. Runefundene fra Illerup ådal. *Kuml* 1981 (1982) s. 49-65.
- Ilkjær, Jørgen og Lønstrup, Jørn 1983. Der Moorfund im Tal der Illerup-Å bei Skanderborg in Ostjütland (Dänemark). *Germania* 61 s. 95-116.
- Krause, Wolfgang 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*.
- Krause, Wolfgang 1969. Die gotische Runeninschrift von Leţcani. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 83 s. 154-161.
- Krause, Wolfgang 1971. *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*.
- Marstrander, Carl J. S. 1952. *De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet. 1. Viking*.
- Moltke, Erik 1976. *Runerne i Danmark og deres oprindelse*.
- Moltke, Erik 1983. Anmeldelse af Kai-Erik Westergaard, Skriftegn og symboler. *Fortid og nutid* 30 s. 55-60.
- Moltke, Erik og Stoklund, Marie 1981. Runeindskrifterne fra Illerup mose. *Kuml* 1981 (1982) s. 67-79.
- Westergaard, Kai-Erik 1981. *Skriftegn og symboler*. Osloer Beiträge zur Germanistik. Bd 6.

Efterskrift

Efter afslutningen af ovenstående overbeviste en fornyet undersøgelse af lansespidserne mig om at der er samme væsentlige forskel mellem fremstillingsmetode for ornamentikkens vedkommende som der er det for indskrifterne. Ornament og indskrift er i princippet fremstillet på samme måde.

Sildebensmønstrer på Illerup 1 (IMZ) viser sig at være indslået – som indskriften, mens det samme mønster på Illerup 2 (INL) og Vimose må karakteriseres som indskåret, ligesom indskrifterne er det. Der er i øvrigt ret iøjnefaldende forskelle i den måde mønsteret omslutter indskrifterne på, især mellem Illerup 1 på den ene side og Illerup 2 – Vimose på den anden (Se fig. 3 og 4).

Teoretisk kan de to lansespidses med fordybede indskrifter være efterligninger af et andet værksteds lansespids med indslået mønster og stempelindskrift; men da den ene med indskåret ornament og indskrift er fundet i Vimose, den anden sammen med den stemplede i Illerup ådal, ændrer det ikke i det nære slægtskab der kan påvises mellem Vimose og Illerup fundene fra plads 2.

Jeg mener stadig at tolkningen af (*w*)*agnijo* som metalsmedens navn er den sandsynligste ud fra en vurdering af den stemplede lansespids, men er de to andre rene efterligninger – også af »garantimærket« – kan de måske ikke tillægges så megen betydning i vurderingen af $\emptyset$. Til gengæld er det væsentligt at de dokumenterer metalsmeden(e)s akkuratelse ved gengivelsen af indskriften.

Planlagte videre undersøgelser vil forhåbentlig ikke blot kunne dokumentere forskellene i fremstilling men også klarlægge forholdet bedre mellem de tre lansespidsr.